

Oponentský posudek disertační práce: Miroslav Herold, Rozvoj kultu sv. Jana Nepomuckého do svatořečení, Katolická teologická fakulta UK Praha, 2024

Předložená disertační práce Mgr. Miroslava Herolda představuje rozsáhlé dílo, které se naprosto vymyká běžným pracím, předkládaným k obhajobě na konci doktorského studia. Na první pohled se liší již obrovským rozsahem 1789 tiskových stran (odhaduji, že přepočten na stránky normované by šel nad tři tisíce). Současně se od standardních disertací liší i vnitřním zpracováním, nesporným důrazem na heuristiku a obrovským soustředěním faktografických informací. Ale práce je specifická ještě v dalším směru – její autor ovládl studované téma natolik, že pro svůj snad až příliš stručný výklad zvolil ty problémy, které mu asi vycházely jako klíčové – a vynechal ty, jež zřejmě považoval za obecně známé.

Obsah práce

Z časového hlediska je práce vymezena především termínem *ante quam*, ten je pevně stanoven datem kanonizace sv. Jana Nepomuckého. Počáteční mezník tak jednoznačně vytýčen není a vzhledem k rozsahu výzkumu ani být nemůže. V Úvodu autor pouze píše, že k beatifikaci „*vedla cesta od prvních pokusů o oficiální schválení svatojánské úcty v 17. století, přes první a druhý beatifikační proces (1715–1721) a nakonec přes proces kanonizační (1722–1729)*“ (s. 8). Počátky časového rozsahu práce ovšem nejsou omezeny na 17. století, je třeba je obecně hledat v době, kdy se nepomucenský kult utvářel a začal rozvíjet, proto některé informace autor čerpá i ze středověku (i když hlavní jádro práce v onom 17. a na počátku 18. století skutečně leží). Z hlediska územního vychází práce pochopitelně z území historických českých zemí, ale vzhledem ke sledování nepomucenské úcty v bližší i vzdálenější cizině toto území autor překračuje.

Práce se skládá ze dvou částí. První s názvem *Vybraná témata ze svatojánského kultu před kanonizací* zprostředkovává několik pohledů na rozvoj kultu sv. Jana Nepomuckého zejména v 17. a na počátku 18. století. Po stručném uvedení do barokní úcty ke svatým na základě dekretu Tridentina následuje rekapitulace osudů historického Jana (Johánka) z Pomuku a výklad o rozdělení této osobnosti na dvě osoby v hagiografii a historiografii. Dále autor věnoval pozornost vzniku svatojánské legendy a dále se věnuje nepomucenské literatuře od Balbínovy legendy až do Nepomukovy kanonizace, a to zejména z kvantifikačního hlediska. Jeho zajímavé vyčíslení autorů podle jejich řeholních příslušností by ovšem stálo za obsáhlejší komentář. Následujícím tématem v této první části disertace je problematika světcova vyobrazení, tedy její vývoj, v němž klíčové postavení zaujímá Brokofova socha na pražském mostě. Součástí této pasáže, která je rozvržená do několika kapitol, jsou také dva exkursy do nepomucenských vyobrazení – světec jako ochránce dobrého jména a jako vítěz nad herezí. Další tematický okruh první části disertace tvoří periodizace kultu sv. Jana Nepomuckého do jeho svatořečení – zde autor vymezil pět hlavních období, přičemž se podrobněji věnoval pouze tomu prvnímu, od smrti Jana z Pomuku v roce 1393 do porážky stavovského povstání v roce 1620. V této etapě autor představil první stopy Nepomukova kultu, který se pak rozvinul v době baroka v následujících periodách. Další okruh témat z první části disertační práce se vztahuje k nadpřirozeným jevům, k zázrakům a trestům, které figurují v písemných pramenech. První část práce uzavírá zajímavý přehled nositelů této úcty ve sledovaném období. Ve všech pasážích této části disertace se autor opíral o bohatou faktografii, kterou zachytil v části druhé.

Druhá část disertace je nesrovnatelně rozsáhlejší a nese název *Podrobný popis kultu sv. Jana Nepomuckého do kanonizačního roku 1729*. Obsahuje celkem 16 katalogů informací o tomto kultu seřazených do čtyř tematických oblastí. Autor tuto druhou část označuje jako „*encyklopedii nepomucenského předkanonizačního kultu*“ (s. 10) a soudím, že to je charakteristika celkem přesná. V prvním oddílu (A) se zabývá svatojánskými památkami, které rozčlenil do sedmi katalogů – prvních pět je stavěno z územního hlediska (památky v České republice,

Rakousku, Německu, Polsku a v dalších státech Evropy), dále podává chronologický přehled těchto památek od 14. století do kanonizace a poslední katalog eviduje drobné památky (mince, medailky, prsteny, řády, odznaky a pečeti s nepomucenským motivem).

Dalším oddílem (B) druhé části jsou svatojanské motivy v rukopisných a tištěných pramenech a v hudbě (chronologický přehled rukopisů a tisků, jejich alfabetický katalog, pohled na tyto památky z hlediska provenience a grafická nepomucena). Ve třetím oddílu (C) autor shromáždil další projevy svatojanské úcty před kanonizací – duchovní projevy (různá svědectví o kultu, kázání a rozličné informace zachycené v nejrůznějších relacích, úředních i polouředních textech. Tato část obsahuje i abecedně řazený katalog zmínek o nepomucenské úctě podle lokalit, v nichž byly podchyceny), souhrn informací o těchto motivech v dramatu a hudbě a pasáž věnovaná především náboženským bratrstvům s tímto patrociniem či spolupatrociniem. Poslední oddíl (D) zpracovává tematiku neobvyklých, nadpřirozených a zázračných jevů spojených se sv. Janem Nepomuckým a eviduje a shrnuje dary, kterými mu věřící ve studované době projevovali svou náklonnost a vděk. V řadě témat tvořících druhou část disertace autor překračuje prostor českých zemí a zachycuje projevy předkanonizační svatojanské úcty v dalších zemích.

Za podstatnou a pro uživatele užitečnou součást disertační práce považují dva rejstříky (míst a osob), jejichž hesla nejsou vázána na stránky textu, nýbrž na oddíly a hesla jednotlivých katalogů druhé části práce.

Vědecký význam disertačního pojednání:

Samozřejmě u práce, jejíž značnou část tvoří shrnutí faktografie prostřednictvím četných katalogů, se musíme ptát, zda kromě nesporného dokumentačního přínosu má toto zpracování také přínos vědecký, což je hlavní smysl disertačních prací a také základní požadavek na ně kladený. Soudím, že takový přínos posuzovaná práce má. Nejde jen o její první část, která má nejbližší ke standardnímu odbornému pojednání, ale také o onu druhou část, jež přináší obrovské množství faktografie.

Metoda, kterou zde Miroslav Herold použil, vytváří z nahromaděných informací celky s velkou výpovědní hodnotou. Jejich využití ostatně ukazuje v jednotlivých kapitolách první části své disertace. Vědecký přínos vidím již v promyšleném systému, s nímž své katalogy strukturoval. Autor tím odpovídá na (bohužel verbis expressis nevyřčené) otázky: v jakých oblastech náboženství a kultury sehrál vznikající nepomucenský kult významnější roli, jaké hodnoty z něj společnost přijímala, jak jej ovlivňovala barokní spiritualita a současně i jak on působil na rozvoj této zbožnosti, apod.

Ke shromážděnému materiálu autor navíc přistupuje tvůrčím způsobem. Zasazuje jej do širších souvislostí, vysvětluje reálie. Komentáře v úvodech i v textech katalogů jsou často malými mikrohistorickými studiemi, které zpracovávají uváděná fakta. Například velmi zajímavé jsou jeho postřehy v části D, kde se zabývá nadpřirozenými jevy. Zde najdeme originální syntetická pojednání, v nichž autor prokazuje hluboké porozumění pro utváření náboženské mentality barokního člověka. Ale i v ostatních pasážích druhé části práce nalzáme autorův velký intelektuální vklad.

Problémy a nedostatky práce

Na souhrnu velkého množství informací, které práce přináší, by zřejmě bylo možné najít dílčí nedostatky, možná i ojediněle chybějící reálie. Těmito záležitostmi se však nebudu zabývat, jsem přesvědčen, že autor vyvinul velké úsilí, aby podchytil vše, co vůbec bylo v silách jedince shromáždít tam, kde by bylo možné zaměstnat celý tým pracovníků. Musím však poukázat na několik případů, které většinou naprosto zbytečně úroveň předložené práce snižují.

Především je třeba konstatovat, že první část práce podávající vybraná témata je velmi stručná. Autor to vysvětluje tím, že se jedná o ukázkou většího zamýšleného celku. Tento přístup

by bylo možné považovat za legitimní, ale pak by měla být v práci současně vytýčena kritéria, na jejichž základě autor témata pro tuto část vybral. Další výhradu mám ke skutečnosti, že M. Herold rezignoval na bližší pohled na dosavadní zpracování uvedené problematiky. Nepovažuji za chybu, že se vyhnul obligátní pasáži „prameny a literatura“, která je přítomna ve většině školních kvalifikačních prací. Ovšem vysvětlení, do jakého stupně poznání dosavadní autoři došli a čím začíná přínos hodnocené práce, zde chybí. Navíc sám autor si potřebu takového pojednání uvědomil, když do textu o dějinách vyobrazení sv. Jana Nepomuckého zahrnul i stručnou informaci o uměleckohistorickém výzkumu Nepomukovy ikonografie (s. 25-26).

V práci mi také chybí vysvětlení metodologického přístupu. Autor tam o metodě stručně pojednal (s. 9), ale nejde o metodologie použité pro výzkum a výklad, nýbrž o postupy heuristické. Za velký nedostatek práce pak považuji chybějící závěr – to, co je na s. 1737 označeno jako Závěr, je naprosto nedostačující několikařádkový komentář autora k tomu, co v práci předložil. Není zde žádné shrnutí poznatků, žádné nastínění jejich dalšího využití apod. Přitom alespoň na tomto místě by bylo velmi vhodné přiblížit podobu oné syntézy, kterou na počátku práce (s. 10) i ve svém závěrečném odstavci proponuje. Poslední připomínku mám k obsahu disertace, jenž je umístěn před jejím počátkem. Zatímco druhá část práce má vnitřně členěný obsah tak, jak je u odborných prací obvyklé, její první část žádné kapitoly ani podkapitoly neuvádí. To uživateli poměrně komplikuje orientaci a nezohledňuje skutečnost, že text této první části je také vnitřně členěný.

Dotazy k obhajobě:

1. Prosím blíže vysvětlit obecné konstatování z Úvodu (s. 9): „*podle platných církevních pravidel leckteré projevy svatojánské úcty před kanonizací měly být de iure zapovězeny, de facto byly uskutečňovány*“. Autor by tedy měl ukázat důvody rozdílných postojů katolické církve v českých zemích k projevům svatojánské úcty v době před beatifikací (oltáře s tímto zasvěcením, nepomucenská patrocinia kaplí či kostelů).

2. Jaká témata, jež nebyla v první části disertace pojednána, považuje autor za nejvýznamnější?

Závěrem:

Jak již bylo úvodem řečeno, předložená práce Mgr. Miroslava Herolda představuje značně atypickou disertaci, nicméně lze na ni aplikovat požadavky kladené na tento typ kvalifikačních prací. I když jsem výše konstatoval některé nedostatky a nedokonalosti tohoto pojednání, celkově soudím, že práce přes svou výjimečnost a poměrně nestandardní přístup autora uvedené požadavky naplňuje. M. Herold jednoznačně projevilschopnost a připravenost k samostatné činnosti v oblasti výzkumu dějin. Konkrétně prokázal rozsáhlý přehled ve zpracovávaném tématu, vynikající znalost pramenné základny a značné heuristické schopnosti. Provedl metodologicky promyšlenou heuristiku, k ní pak přistupoval velmi systematicky. V analytických pasážích (především v úvodech jednotlivých katalogů) projevilsmysl pro minuciózní rozbor studovaných jevů. A současně jeho práce obsahuje syntetické části, v nichž dokázal podat svůj celkový pohled na studovanou tematiku a její témata zasadit do širších kontextů. Jeho zpracování barokní nepomucenské úcty z doby před světcovou kanonizací vysoce překonává všechny dosavadní výzkumy této problematiky a přináší obrovské množství nových poznatků. Ze všech těchto důvodů doporučuji předloženou práci k obhajobě s hodnocením „prospěl“. To, že by tato cenná práce měla (po dopracování první části) vyjít tiskem, jistě nemusím zdůrazňovat.

V Praze 4. února 2024

Prof. PhDr. Jiří Mikulec, CSc.